

A Pécsi Izraelita Hitközség története

(Rövid áttekintés)

PA

2772

Megjelent 2009-ben

PA

2772

A Pécsi Izraelita Hitközség története

(Rövid áttekintés)

Csorba Győző Megyei -Városi Könyvtár

B 0 0 0 0 0 3 7 8 1 3

Kiadja:

a Pécsi Izraelita Hitközség
Hagyomány Szociális Alapítványa

Felelős kiadó:

Halas Ilona
az Alapítvány kuratórium elnöke

Szerkesztette:

Mitzki Ervin

Képek:

Berta Bernadett,
Dr. Stark András,
archív felvételek

Borítógrafika:

Takács Dezső

Angol nyelvű ismertető:

Tausz Lidia

A megjelenést támogatták:

A MAZSIHISZ

a Pécsi Zsidó Hitközség,
és társadalmi munkával
a közreműködő szerzők

ISBN 978-963-06-6523-0

Készült:

Kaposvári Nyomda Kft. – 290082
Felelős vezető: Pogány Zoltán igazgató

H2223

AJÁNLÁS

A városunkba látogató hazai és külföldi turisták kérésének megfelelően kívánjuk közreadni a Pécsi Izraelita Hitközség, a pécsi zsidóság történetének rövid áttekintését. E könyv megvásárlásának lehetőségét különösen a pécsi zsinagógát felkeresők, a hitközség rendezvényein résztvevők igénylik.

1966-ban jelent meg Schweitzer József „A Pécsi Izraelita Hitközség története” című könyve. Engedélyével, a könyve segítségével, rövidített formában tekintjük át az 1945-ig terjedő időszakot.

Az ezt követő évekről, a pécsi izraelita hitközség és az itt élő zsidóság történetéről néhány személyes visszatekintő írást közlünk.

Külön fejezetben foglalkozunk a pécsi zsinagóga történetével.

A könyvben néhány dokumentum, fényképfelvétel segíti a kor történetének felidézését.

A külföldi olvasók részére könyvünk tartalmának rövidített ismertetését angol szöveggel egészítjük ki.

A szerzők

A KEZDETEKTŐL – 1945-IG

A legkorábbi adat, mely igazolja, hogy Baranyában már a III. század elején laktak zsidók, egy siklói sírkő, mely ugyan nem maradt meg, de szövegét egy Mátyás korában élt, Antiquus névvel jelölt humanista jegyezte fel.

A római kor után a zsidóknak Baranya földjén való megjelenése II. Endre idejéig nyúlik vissza. Rendszeres adatok azonban a megye zsidóságáról csak a XVIII. századtól kezdődően vannak. Az első földesúr, Batthyány Károly gróf, aki egy bonyhádi zsidónak 1742-ben lakhatási engedélyt ad. Ez azonban az üszögi birtokán igen rövid életű volt. Különböző tilalmak után 1777-ben járhattak át a megyébe zsidók kereskedni különböző áthaladási engedélyekkel. Fokozatosan sor kerül zsidók letelepedésére, 1779-ben már 67 türelmi adót fizető családot tartanak számon. Zömükben házaló kereskedelemről éltek, vagy vegyeskereskedésük, kocsmájuk volt. A megye zsidósága elszórtan élt az egyes falvakban. 1788-ban már 112-en fizettek türelmi adót.

Egy 1839-ből való egyházi összeírás 1761 zsidót tart számon, akik mintegy 250 családban éltek, többek között Siklóson, Pécsváradon, Szekcsőn,

Pellérdén. Pécs határai csak 1987-ben nyíltak meg a zsidók letelepedése előtt. Akkor két család kapott engedélyt, hogy a városban lakjon.

1842-ben kezdi meg pécsi működését Löw Izrael megyés főrabbi. Ekkor mintegy 30–33 pécsi zsidó családban 187 lelket számolhattak. Túlnyomó többségük bonyhádi eredetű volt. Nagy részük házaló, terménykereskedő, pálinkaégető volt.

A hitközségi életet az 1840-ben elfogadott alapszabályok irányítják. 1840-ben kezdte meg rendszeres működését a pécsi Chevra Kadisa.

Pécs a XIX. század közepén mindössze 14.244 lakost számláló kis város, melynek életében a zsidók sem gazdasági helyzetüknél, sem lélekszámuknál fogva különösebb problémát nem jelentettek. A már Pécsett megtelepedett zsidók aggályosan vigyáztak arra, hogy engedély nélkül zsidó ne tartózkodjék a városban, mert ez rájuk rossz fényt vetne. Bizonyos mértékig érthető volt, hogy az itteni zsidók nehéz helyzetükben kerülni igyekeztek az irántuk táplált ellenséges érzelmek felszítását.

A vallási élet ekkor még teljesen konzervatív. Mindenki ragaszkodik a rituálékhoz, a szombat és az ünnepek megtartásához.

A polgári szabadságjogok iránti vágy, ha lassan is, de kivirágzik a pécsi zsidók körében. Az annyira áhított egyenjogúság mielőbbi elnyerésének meg-

gyorsítására néhány hitközségi tag, pesti példákra utalva, megalakítja az „Izraelita Újító Egylet”-et a vallásos élet megreformálására. Törekvésük teljesen politikai indítású. A zsidó emancipáció élénken foglalkoztatta a zsidóságon kívülálló haladó politikusokat, publicistákat, valamint a zsidóságnak fiatalabb, műveltebb elemeit is. Ilyen volt Pécssett Engel Adolf. Számos jóindulatú keresztény, de néhányan maguk a zsidók közül is az emancipáció egyik akadályát a zsidóság vallási szeparatizmusában, s a kívülálló előtt idegenszerű szokásaiban, életmódjában látták. Ezeknek az akadályoknak a leküzdésére alakulnak vallási reformtársulások az ország több hitközségében. Engel Adolf követői általában a szerényebb anyagi helyzetűekből kerülnek ki. Ez a szerényebb anyagi körülmények között élő fiatal réteg az életpályákon való könnyebb boldogulás érdekében állt a reformtörekvések mellé. Elgondolásaikat a pécsi zsidó közösség elutasította.

Az 1848. március 15-i események a magyar zsidóság számára egy áhítva várt boldogabb kor ígéretét jelentették. Sajnos rövidesen a reakció zsidóellenes hangulatot keltett országszerte, így Pécssett is. Ennek okát elsősorban az iparos és kereskedő osztály kenyérféltésében lehet keresni. A zsidók kénytelenek voltak a kormányhoz fordulni

védelemért, amit meg is kaptak. A kormányzat kimondta, hogy a már addig kivívott szabadságjogokkal és a kor eszméivel ellentétesek a zsidóellenes cselekedetek. A városi tanács komolyan veszi a zsidók biztonságát, erélyének érdeme, hogy a zsidóellenes hangulat megnyugszik. Pécs zsidósága nem csupán anyagi eszközeivel, hanem saját személyében is kész volt részt venni a magyar nép szabadságharcában, sajnos felajánlásait a pécsi nemzetőrségben elutasították.

A pécsi zsidóság szellemi és anyagi szorongatottság állapotában kezdi meg életének új szakaszát az elvesztett szabadságharc után. Ismét életbe lép az országban a magyar zsidóság számára oly megalázó adónemnek, mint a türelmi adónak, illetve az ennek elengedésével járó, de még be nem fizetett végleges váltságösszegnek beszolgáltatási kötelezettsége.

A hitközség vallási életében a rövid életű újítmozgalom semmi nyomot nem hagyott. Egy esztétikai reform a levegőben volt, érthető, hogy ez Pécsen is fellépett. A megvalósításon lépésről lépésre előrejutva fáradoznak. Megállapítják a templomi magatartás követelményeit, kísérvé kórus a kántor énekét, a Tóra elé járulást valamennyi hitközségi tagra kiterjesztik, az esketéseket kizárólag a templomban tartják, nagyobb figyelmet fordíta-

nak az ifjúság vallásos nevelésére, a hitközség rabbija legyen megértő a modern kor kívánalmai iránt stb.

Az 1867. évi XVII. t. c. végre meghozta a magyar zsidóság egyenjogúsítását, 1868-ban összeül a zsidó kongresszus a zsidók belügyeinek rendezésére. A hitközség gyakorlatilag a neológ álláspontot teszi magáévá, szervezetileg azonban a status quo aute irányzathoz csatlakozott 1928-ig. Ekkor Pécs már az ország jelentős hitközségei közé tartozik. A kiegyezés évében 1623 zsidó lélek élt a városban.

A millenniumi korban Baranya legtekintélyesebb zsidó személyiségeként jánosi Engel Józsefet emlegetik, aki a kor nagypolgárságának érdekes képviselője volt. A gazdasági sikerek nem jelentettek számára lelki kielégülést, igazi szerelme az irodalom és zene volt. Benne a közvélemény a feltörekvő zsidó polgárság megtestesítőjét látta.

A Ferenc József-i kort sokáig a magyar zsidóság fénykorának mondták, a gazdasági körülmények kedveztek a zsidóság kereskedelemmel foglalkozó rétegeinek, ugyanakkor a látszatvirágzásnak ez éveiben sem szűnt meg hatni az antiszemitizmus mérge a közéletben.

Az emancipációt követő fél évszázad Magyarország történetében a rohamos irányú fejlődésnek és iparosodásnak, zsidó vonatkozásban az új

társadalmi keretekben való gyors beilleszkedésnek a kora. Széles zsidó tömegek kapcsolódnak be az ország kulturális és gazdasági életébe. A szabad-
elvű Magyarország zsidósága beolvadt a társada-
lomba, őszintén, hiánytalan magyarságérzéssel. Ez
a folyamat megállapítható a pécsi zsidóság életé-
ben is. Az I. világháború előtti utolsó népszámlálás
4026 izraelita vallású lakost tart számon Pécsen.
Az ország gazdasági fejlesztéséből kivették részü-
ket, noha többségük kiskereskedő. A város szelle-
mi életében is tiszteletreméltó helyet töltöttek be.
Figyelemreméltó volt részvételük a pécsi újságírás
fejlesztésében, az iskolahálózat szélesítésében, az
orvosok körében. A zenei életben már megbecsült
helye volt a zsidó templom kórusának. Ernster De-
zső, a New York-i Metropolitán tagja, a kor legna-
gyobb énekesei közé számít.

A pécsi zsidóság zöme az ipari és kereskedelmi
pályákon helyezkedett el, jelentős számban önál-
lóként, de elég nagymértékben voltak képviselve
az ipari segédszemélyzet körében is, ipari és keres-
kedelmi tisztségviselők aránylag kevesen voltak, az
értelmiségi pályák közül az ügyvédi és az orvosi
választották a legtöbben, zsidó vallású tanár kevés
volt.

Az I. világháború súlyos évei, az 1918 novem-
berében bekövetkezett szerb megszállás, majd a

Nemzeti Hadseregnek 1921. augusztusi bevonulását követő évek újabb megpróbáltatásoknak tették ki Pécs zsidóságát. A visszatérés után az új rendszer bizalmatlansággal viseltetik a város zsidósága iránt. A jobboldali sajtó megkezdte a zsidóellenes uszításokat, szervezkednek az antiszemiták, atrocitások, személyes bántalmazások és támadások érik őket. Vádolja a város zsidóságát, hogy tüntet a nemzeti gondolat ellen. Egy másik vád szerint a szerb uralom alatt nagy részük volt a pécsi zsidóknak Horthy gyalázásában. A zsidó kereskedőket tisztességtelen üzletvitellel vádolják. Erőteljes propaganda folyik a gazdasági életből való kiszorítás érdekében. Az antiszemita sajtó tükrében a romló szociális állapotok egyedül zsidó tőkésnek bűne. Magát a zsidó vallást is igyekeznek nevetség tárgyává tenni, kigúnyolják a zsinagóga nagyünnepei istentiszteletét, a főrabbi prédikációját, az imádkozó híveket. Rendre megalakulnak az ellenforradalom társadalmi szervezetei, amelyek programjaiban egyaránt szerepel a durva antiszemitizmus. Mindezek következtében a zsidóság értethetően visszavonult a nyilvános helyekről, még a színházakat is kerülték.

Az ellenforradalmi rendszer első éveinek rossz gazdasági helyzete erősen érezteti hatását a hitközségi kereteken belül is. Sok gondot okoz a nagy

nyomor és a sok szegény. A gondterhes napokban fokozódott az igény a vallás vigaszára, az őszi fő-
ünnepeken zsúfolásig megtelt a zsinagóga. A hit-
község tagjai egyre inkább lelki szükségét érzik zsi-
dó ismereteik gyarapításának.

Különösen mély fájdalmat okoz a numerus
clausus törvénybe iktatása még akkor is, ha a pé-
csi egyetem tanárai együttérzésükről és a meg-
különböztetés elleni tiltakozásukról tesznek ta-
núbizonytságot, annak ellenére, hogy azt a törvény
révén végre kellett hajtaniuk. Ezt azonban nem úgy
teszik, ahogyan azt az antiszemita jobboldal elvár-
ja. Az egyetemi hallgatók között a zsidó fiatalok
aránya rendre jóval magasabb, mint amit a törvé-
nyek rögzítettek.

A '30-as évek némileg nyugalmasabb időszakot
jelentenek a hitközség életében. Rendezik a temp-
lom épületét és környékét. A középiskolai tanulók
részére szentírási és zsidó irodalomtörténeti elő-
adásokat tartanak. A felnőtt közönség számára a
zsidó tudomány és a felekezeti élet napi kérdése-
inek ismertetésére dr. Wallenstein Zoltán főrabbi
felolvasásokat tart. Igyekeznek a szociális ínséget
enyhíteni. Különös gondot fordítanak a zsidóság
kultúrértékeinek ápolására.

1937 februárjának utolsó hetében az egész vá-
ros nyugalma felborító antiszemita tüntetésekre

került sor. Szervezői az egyetemi bajtársi egyesületek és a velük együttműködő nyilasok voltak. Zsidóellenes tüntető meneteket szerveztek a városban, antiszemita jelszavakat kiabáltak. Zsidó egyetemi hallgatókat vernek meg. Hét zsidó vallású kereskedő kirakatait, majd a zsinagóga és a zsidó iskola néhány ablakát is bezúzták. A garázdálkodások a város jóérezésű lakói körében visszatetszést szültek.

1938-tól léptek hatályba az ún. zsidótörvények, melyek fokozatosan minden korábbinál válságosabb időszakot nyitottak meg a magyar zsidóság történetében. Korlátozásaik elsősorban a kis- és középrétegek ellen irányultak. Rendelkezéseik kezdetben a szabad értelmiségi pályákon működőket sújtották, majd támadták a zsidóknak tekinthetők állampolgári jogaik egy részét, szabályozták választójogaik gyakorlását. A honvédségben fegyver nélküli szolgálatra osztották be őket. Egyre több lett azoknak a nehéz körülmények között élő zsidó családoknak a száma, akik támogatásokra, különböző segélyekre szorultak.

Pécs város zsidósága az ellenforradalom hivatalos szervei, a felfogásukkal rokonszervező testületek és intézmények, a jobboldali sajtó részéről egyre erősebb antiszemitizmusnak lett kitéve.

A magyar történelem leggyászosabb időszakának, az 1944. március 19-én bekövetkezett német

megszállásnak már első napjaiban egy Auringer nevű Gestapo tiszt kezében összpontosul a főhatalom a pécsi zsidóság felett. Első ténykedése a hitközségi Szeretetház lefoglalása volt. Megkezdődtek a letartóztatások, különösen a gazdagabb zsidó polgárookra utaztak. Többen kerültek hazai internáló táborokba. Köteleztek 4200 pécsi lakost sárga csillag viselésére. A zsidó vásárlók csak meghatározott időben kereshették fel a piacot. 1944. május 9-én kezdődött és május 21-ig tartott a város szélén kialakított gettóba – a közismert MÁV bérház és néhány környező utca – költöztetés. Június 29-én, miután az ott élő 2711 lakót kevéske vagyonaiktól is megfosztották, mindenkit az ún. Lakits laktanyába költöztettek. Ide hurcolták a mohácsi és néhány kisebb környékbeli gettó lakosságát is. Így az összlétszám kb. 4000 volt. Az ott töltött öt borzalmas nap után, július 4-én és 6-án került sor a pécsi zsidók deportálására a város vasúti pályaudvaráról.

A ZSIDÓSÁG HAZÁNKBAN 1945 UTÁN

Annak érdekében, hogy a pécsi zsidó közösség 1945 utáni helyzetét áttekintsük, szükségesnek látszik az országos helyzet rövid áttekintése.

Magyarországon az 1945. március 25-i népszéíráás szerint a zsidók létszáma 86.910 volt, ez a szám emelkedett 1949-re 134 ezerre. Számuk az elkövetkezendő időszakban ismét csökkent. Az 1980–1990-es évek statisztikái 100 ezerre becsülik a hazai zsidók számát. A túlélők közül sokan kivándoroltak.

Az 1945. február 6-án kelt kormányrendelet hatályon kívül helyezte mindazon törvényeket és rendeleteket, amelyek a zsidókra nézve megkülönböztetéseket tartalmaztak.

A holocaust megtizedelte a hitközségeket. A Joint, az amerikai zsidó segélyző szervezet 1947-ben 263 magyar hitközséget regisztrált. 1949-re a vidéki hitközségek közül 12 megszűnt, újra megalakult 8. 1980-ban 26 rabbit, 136 zsinagógát és 75 hitközséget tartottak nyilván, ezek száma 1987-re tovább csökkent. A kivándorlások, a belső migráció, az elhalálozások tovább csökkentették a háború utáni kis létszámú hitközségeket.

A gettóból szabadult, haláltáborokból visszatért zsidóság egy része a cionista mozgalmak felé fordult, mások viszont az átélt szenvedések hatására feledni kívánták hitüket.

A felekezeti intézmények 1948-ig zavartalanul működtek. 1948-1949-től az egyre erősödő ateista állami nyomás hatására visszaszorult az időlegesen felpeszdult hitélet. Cionista ellenes akciók indultak.

A 1950-es években újonnan keletkezett regionális vagy országos zsidó szervezetek inkább tekinthetők politikai okokból létrehozott adminisztrációs szervezeteknek, semmint egyházi hierarchikus fórumoknak.

A zsidó hitközségek fő feladatuknak elvben mindig a vallási élet szervezését és fenntartását tekintették. A kreatív oktatási és szociális tevékenység területe az, ahol érdemi munkát sikerült kifejteni. A kreatív tevékenység elsősorban azokat az elesett embereket segíti, akik a vészkorszakot átélték, de hozzátartozók és anyagi háttér nélkül magukra maradtak.

Sikerült megőrizni egy zsidó árvaház és óvoda működtetését. Megmaradt felekezeti iskolának az Anna Frank Gimnázium. Az Országos Rabbiképző Intézetben folyt a kelet-közép-európai rabbiképzés is.

A pártállami évtizedek végére a Magyar Rádió évente 13 alkalommal izraelita istentiszteleteket közvetített.

Schweltzer József 1947-től 1981-ig volt pécsi rabbi.

EMLÉKEZÉSEK PÉCS ZSIDÓSÁGA 1945 UTÁNI ÉLETÉRE

A könyv *Ajánló* bevezetőjében említettük, hogy a pécsi zsidó közösség életéről, az 1945 utáni időszakáról könyvünk megjelenéséig átfogó tanulmány nem jelent meg. Ezt helyettesítve néhány személyes visszaemlékezést adunk közre, mely segítheti az ismeretek bővítését.

Schweitzer József 1947-től 1981-ig volt pécsi rabbi, illetve főrabbi. Különböző tisztségek ellátása a fővárosba szólította, de szívesen járt vissza Pécsre, a lehetőségekhez képest eleget tett a meghívásoknak, előadásokat tartott, találkozott azokkal a hittestvéreivel, akiket egykoron tanított vagy velük együtt dolgozott. Minden alkalommal szívesen emlékezett vissza azokra az évekre, melyeket Pécsen töltött. A találkozásokon gyakran felidézte, hogy amikor a városba került, az ott élő zsidók lélekszáma 700 körül mozgott. Megmaradt a zsinagóga, a székház, miután a várost a háború megkímélte. A zsidó temető ócska kis irodaépülete azonban egy eltévedt bombaszilánktól összeomlott. A deportálás után a pécsi zsidó

otthonokat mind kirabolták, és a megmaradt bútorok egy részét néhány jóérezsű ember segítségével bezsúfolták a zsinagógába. A túlélő zsidók java része korábban kereskedelemmel foglalkozott. Ha valaki azelőtt nem volt önálló, átvette azt az üzletet, főleg a textilfronton, ahol a főnök nem tért vissza, és ő, mint családtag vagy mint segéd, dolgozott. Az akkori főutca, a Király utca, Kossuth Lajos utca lett, és ott sok zsidó üzletet lehetett találni. A hívő zsidók péntek este az üzletzárások után mentek a szombatköszöntő istentiszteletekre. Szombat délelőtt kevesebben ültek a padosorokban, de a szomszédos szeretet házból a járóképes bácsikra és nénikre mindig lehetett számítani. A Jointnak volt egy gyermekotthona Pécsen, pesti árva gyerekek találtak átmenetileg otthonra ott, aztán kivitték őket Izraelbe. Ezeknek a gyerekeknek a pécsi tartózkodása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy megkezdődhetett a tanítás a zsidó iskolában, melyet 1944-ben megszüntettek. Évtizedek múlva, meglelt emberként, közülük nem egy keresett meg. A vallási élet megszilárdításának legfőbb akadályát az jelentette, hogy 1945-ben a hitközség és a szeretetotthon konyhája eltréflisedett. Ki kellett dobni mindent, és a konyhát kósserrá tenni. A munkaszolgálatosok szövetségének pécsi csoportja minden héten egyszer összejött, ott is szívesen láttak. Volt zsidó társadalmi, társasági

élet, és estéimben nem kellett egyedül otthon ülni. A baráti társaság nagyjából a velem egykorú zsidó lányokból, fiúkból állt össze, főleg orvostanhallgatókból, kisebb részt joghallgatókból, akik a hitközség köré gyűltek. A hitoktatás, mint Talmud Tóra, iskolán kívül, a hitközségnél lényegében megmaradt. A különbség az volt, hogy míg az iskolákban a legtöbb szülő járatta gyermekét hittanra, a megváltozott helyzetben meggondolták, hogy vállaljanak-e ilyen kockázatot. Sajnos számosan elszakadtak a zsidóságtól, meggyőződésből, vagy a szükség így hozta. Mások igyekeztek a nagyünnepeket megtartani. De azért volt egy réteg, főleg kereskedők, kereskedelmi alkalmazottak, kisebb tisztviselők, akik nagyrészt megmaradtak a hitükben, és továbbra sem kerülték el a hitéletet. Így kellő óvatossággal a legnehezebb időkben is megmaradt a hitközségi élet. Az idők változtak, az egyházak és a felekezetek helyzete nehezebbé vált. Ez megmutatkozott abban, hogy egyre többen felhagytak a templomba járással, mert féltek. Mások meggyőződéses ateisták lettek, és nagy ívben elkerülték a zsinagógát. Pécssett volt hitközség, és akkor már a Dunántúlon itt volt az egyetlen működő zsinagóga. Sikerült nagyjából rendbe hozni, nem kértünk hozzá pénzt, zömében külföldre szakadt hitsorsaink segítettek.

Dr. Krassó Sándor 1994-ben „Adatok a pécsi zsidók pusztulásáról” című tanulmányában többek között a következőket is írta:

„...A Pécsi Izraelita Hitközség által 1946-ban összeállított ún. „Könnyek Könyve” 2968 pécsi áldozat nevét tünteti fel, ám e felsorolás csupán megközelítőleg teljes körű, elesett munkaszolgálatosok nevei is szerepelnek benne. Bizonyos ugyanis a pécsi deportáltak 3400-3500-as száma, és bizonyos az is, hogy az onnan hazatértek száma összesen nem érhetette el az ötszáz főt. Talán a kikeresztelkedettek, vagy azok egy része nem szerepelt a hitközségi nyilvántartásban – ez ma már eldönthetetlen. A deportálásból hazatért túlélők közül a férfiak aránya alig haladta meg a 4%-ot. Számításaim szerint a pécsi deportáltak kb. 30%-a lehetett férfi, e két adatból kitűnik, hogy főként nők lehettek a túlélők. A Pécsről 1944. július 4-én elhurcoltak 14 éven aluli gyermekek száma hozzávetőlegesen 350 főre tehető. E számban nagyságrendileg nem lehet kétségünk, annál inkább nem, mivel dokumentált adattal bírunk egy 1944 áprilisában német parancsra teljesített pécsi (hitközségi) adatszolgáltatásból, hogy ekkor 112 tanulója volt a pécsi izraelita elemi iskolának. Ebbe az iskolába négy évfolyam szülöttei, általában 6 és 10 év közötti gyermekek jártak. A 14 éven aluliak kor-

csoportjában legalább háromszor ennyi gyermeknek kellett lennie. Igaz, a legkisebb korosztályokban az üldöztetések és a háborús viszonyok miatt viszonylag kevesen tartozhattak, a nagyobb (10–14 év közötti) korosztályokba (a korábbi béke és kedvezőbb életkörülmények következtében) viszont többen. A Pécsről Auschwitzba deportált mintegy 350 tizennégy éven aluli gyermek közül csupán egyetlen ikerpár maradhatott életben, a többit mind gázzal megfojtották, majd elégették... Egyetlen egy ötven évnél idősebb Auschwitzba deportált nem akadt a hazatérő pécsiek közt, sem férfi, sem nő. 1945 folyamán hazajöttek azok a pécsi zsidók, akik életben maradtak. Az ezt következő néhány esztendő még némi növekedést eredményezett a pécsi zsidóság számára, főként a fővárosiakkal kötött házasságok következtében. E házasságok kapcsán nem csak budapesti nők, hanem velük együtt apjukat veszített gyermekek is kerültek Pécsre... Azután újra csökkenésnek indult Pécsen is az izraeliták száma. Izrael állam megalakulását követően azok közül, akik mindenkijüket elvesztették, és képtelenek bizonyultak újabb beilleszkedésre, sokan kivándoroltak oda – kevesebben (hasznos ok miatt) máshova. Sokuk számára teljesen mindegy volt, hová, csak – úgy érezték – el innen, ahol minden elpusztított szeretteikre, régi, feldúlt

otthonaikra emlékeztette őket... Kivándorlásuknak azonban sok esetben politikai oka vagy politikai oka is volt. Mind erőteljesebb kommunista uralom alakult ki a negyvenes esztendőök végére a katonailag továbbra is megszállt országban. Ez eszmei és anyagi okok miatt sokak számára visszataszítónak tűnt, és elhagyták az országot félig-meddig legálisan, amíg még lehetett, számítva a „vasfüggöny” közeli lehúzására, ami aztán hamarosan be is következett.

Így jutott el a maradék pécsi zsidóság az 1949. évi népszámlálás időpontjáig. Ekkor 711 izraelita élt Pécsett. Még mindig férfitöbbség volt: 371 (52,2%) és 340 (47,8%) nő volt. Összehasonlításként országosan ugyanekkor fordított volt a népesség nemek szerinti megoszlása: 48,1%-os férfi és 51,9%-os nőarányal... Az 1949-et követő időszakban már nem tudjuk népszámlálási adatok alapján figyelemmel kísérni a pécsi zsidóság számának alakulását, mivel vallásra vonatkozó kérdést e népszámlálások kérdőívei nem tartalmaztak. Mielőtt a kissé közelebről is bemutatni kívánt jelenlegi helyzet ismertetésére áttérnék, megemlítem, hogy az 1949. évi 711-es lélekszám jó tíz év múltán (1960. évből származó hitközségi nyilvántartás alapján) 378 főre, tehát szinte felére csökkent. Ekkorra már teljesen megszűnt Pécsett is a férfitöbbség, a

nők aránya a hitközség körén belül 51,6%-ra nőtt, csaknem elérve a nők ekkori országos arányát (51,8%). A 14 évnél fiatalabb zsidó gyermekek száma ugyanekkor 42 főt, 11,1%-ot tett ki, ami még mindig jóval alacsonyabb volt az e korcsoportba tartozók országos arányánál (25,4%), de mindenestre a normális élet megindulását jelezte, azt is tükrözte, hogy a hazatértek közt viszonylag magas volt a 20–40 év közötti korcsoportba tartozó, gyermeket leginkább vállalók száma. A következő években, évtizedekben a leginkább szülőképes korban tartozó nők egyre öregebbé váltak és – mivel a deportálás során a gyermekeket kiirtották – mind kevésbé vált képessé Pécs maradék zsidó népessége lélekszámának reprodukálására... A legfrissebb – 1994. május 31-i állapotot tükröző – adatok szerint a Pécsi Izraelita Hitközség tagjainak száma immár 156 főre apadt le, korösszetétele pedig kedvezőtlenebb, mint fennállása óta eltelt bármely esztendőben. E 156 főnek ugyanis csaknem kétharmada (101 fő) 60 éves vagy ennél idősebb...”

Singer István Pécssett élő zsidó számos dokumentum segítségével, *Éltem, átéltem* címmel megírta hányatott élete történetét, melyet támogatás hí-

ján saját költségén jelentetett meg. A háború befejezése utáni időkről írt történéseiből két részletet idézünk fel:

„1944. december 31-e, szilveszter napja volt. A távoli templom harangja az éjfélt ütötte. Átléptünk az 1945-ös évbe. Vajon mit hoz számunkra a sors? Most nagyon vidámnak és boldognak kellene lennem, hazaérkeztem. De hol az otthonom? Úgy éreztem, mintha idegen országba, városba érkeztem volna. Lehangoaltságot és szomorúságot éreztem, nem a hazaérkezés örömét, csak az egyedüllétet és a végtelen magányt. Most hová menjek, hol fognak befogadni? Kint a hómezőkön, egyedül haladva, nem éreztem magam ily elhagyottnak. Tudtam, ha a távolban egy kis világosságot látok, ott ház van, és biztosan kapok éjszakai szállást, talán ennivalót is. De itt ebben a nagy városban, ahol több mint két évtizedig laktam, nem tudom hol van az otthonom. Szemem megtelt könnyel, elérzékenyültem. Ha egy pillanatra is, de visszavágyódtam a szalmatető s istállóba, ahol meg lehetett pihenni, ahol a kis bika mellemre hajtotta fekete fejét, hogy tudtán kívül is melegítse testemet. De messze van mindez! Akkor mennyire vágyódtam haza, ide Pécsre! Most minden idegen számomra...!”

„...A pécsi zsidóság az 1946. év elején kezdett magához térni abból a kábultságból, amit Ausch-

witz okozott. Kezdték kialakulni a baráti társaságok, kapcsolatok. Nekem is jó baráti társaságom volt... Legkedveltebb szórakozásunk az volt, hogy szombat esténként elmentünk a Nádor Kávéházba, ahol mindig jó hangulat uralkodott. Megvolt a biztosított helyünk, az étterem jobboldali bejáratától jobbra, az első asztalnál. Nem duhajkodtunk, mert arra nem volt elég pénzünk. Szombaton hét és félnyolc óra között találkoztunk a szokott, lefoglalt asztalnál. Megittunk 1 liter szürkebarátot és egy feketét. Néha-néha ha megéheztünk, ettünk egy-egy pár virslit. Ennyi volt az egész. Néha az asztalunkhoz ült kulcsait örökké lóbáló szállodaigazgató, Kenedy, és pár percet elbeszélgetett velünk. Udvariassági szokás volt ez nála, nemcsak bennünket tisztelt meg így...”

*

Dr. Vidor György, a Pécsi Zsidó Hitközség Előjáróságának tagja:

— Pécsi lakos 1950-ben lettem, ekkor kapcsolódtam be a Pécsi Hitközség életébe. Dr. Schweitzer József főrabbi úr vezetésével — a hitéletre nehezedő politikai viszonyok ellenére — ebben a hitközségben viruló élet folyt. Élmény volt a pénteki esti istentiszteleteken látni egy sereg három év körüli

kisgyereket, akik a Kidus alkalmával ott tolongtak a Zsinagóga emelvénye előtt. Weiner bácsi, a samesz (hitközségi alkalmazott), mint egy karmester, irányította őket. A gyerekek tudták, hogy az áldást követően mindenkinek jut egy pohárka üdítő, amely a bort jelképezte számukra. A Tóra örömnépén, Szimchasz Tóra-kor a gyerekek zászlókat lobogtatva haladtak a menet élén. A cukorosztást követően a „rabbi bácsi” egy kifeszített Tálisz alá gyűjtötte a gyerekeket, és úgy áldotta meg őket. A Hitközség egyik kiemelkedő alelnöke volt Pollák Ignác. Ő mindig tartott a zsebében csomagolt cukorkákat és a péntek esti istentiszteletek után ezzel jutalmazta a kisgyerekeket: „mert szépen énekelted a Löchó dajdi-t” szöveg kíséretében. Gyakran voltak kulturális előadások, elsősorban Purim-kor és Hanuka-kor, de egyéb alkalmakkor is. Közreműködtek a Hitközség tagjai, de sokszor láthattuk a Pécsi Nemzeti Színház művészeit is, többek között Szabó Samu Kossuth-díjas színművészt. Emlékszem, egyszer Kabos László, a „Kiskabos” énekelt is. A közönség harsány kacagásba tört ki, amikor, az eredeti szöveget elferdítve, így dalolt: „Róse, róse, mi bajod, miért nem akarsz szólani”. Fontos feladatunknak tartottuk a Mártírjainkról való megemlékezést. Minden évben Jom Hashoa napján, Niszan hó 27-én, a polgári időszámítás szerint áp-

rilis hónapban összejövünk az imateremben, kézről kézre adva a Könnyek Könyvét, felolvassuk benne minden Mártírunk nevét. Július első vasárnapján az Auschwitz-ba deportálásra és a szörnyű végzetre emlékezünk. A Zsinagógában gyászénekek hangzanak el, és a főrabbi a beszédét követően felolvassa a Könnyek Könyve bevezető sorait, héber és magyar nyelven. A gyászolók a volt zsidó iskola előtt lévő domborműnél kavicsok elhelyezésével róják le kegyeletüket. Arra emlékezünk, hogy mintegy 400 pécsi, 14 év alatti deportált gyerekből mindössze egyetlen ikerpár maradt életben. A zsidó temetőben a Mártírok emlékműve előtt folytatódik a megemlékezés. Forbáth Alfréd építész által alkotott emlékmű a jeruzsálemi Siratófalat jelképezi. Az emlékmű közelében, jelképes sírban helyezték el az úgynevezett RIF szappanokat, amelyek az auschwitzi mártírok holttesteiből készültek. Ott közös imát mondunk. A Pécsi Városszépítő és Városvédő Egyesület kezdeményezésére a volt pécsi gettó központjában, a MÁV bérház falán egy emléktábla az odahurcolt és deportált 4000 mártírra emlékeztet, ezt szintén megkoszorúzzák az emlékezők. Az egykori Lakits laktanya falán, a lebontása előtt is volt egy emléktábla, mely arról szólt, hogy 1944 júniusában hatezer dél-dunántúli zsidót tereltek az ott lévő istállóba, majd július 4-én és 6-án az

auschwitz-i haláltáborba hurcolták őket. Az emléktáblát átmenetileg, a laktanya lebontása után a Pécsi Zsidó Hitközség vette át megőrzésre.

*

Dr. Schweitzer József 1947-től 1981-ig volt pécsi rabbi, illetve főrabbi. Őt követte 1981-től Deutsch László, majd 1983-tól Berger István. 1994-től (könyvünk lezárásáig) a pécsi főrabbi tisztet Schönberger András tölti be.

A pécsi hitközség elnöke 1951-ig Polgár László volt. Őt 1980-ig Reich Lipot követte, majd 1981-től Klein Ferenc, 1997-től Kaufmann Pál volt az elnök. 2001-től (könyvünk lezárásáig) a pécsi hitközség elnöke Krausz István.

Timár Károly 1957-től 1997-ig volt pécsi főkántor.

*

Dr. Stark András, a Pécsi Zsidó Hitközség alelnöke:

– 1990-ben Berger István, akkori pécsi rabbi ösztönzésére alakult meg a pécsi zsidó fiatalok, a Shoa után születettek baráti köre. A tagok, a programokon résztvevők száma időről-időre változott, de a „mag”, a 6-7 házaspár azóta is rendsze-

resen összejár. Kezdetben mecseki gyalogtúrával indult a klubélet. Sütöttünk valami süteményt, a felnőttek, a gyerekek a szabadban töltötték a vasárnap délutánokat. 1991-ben rendeztük meg az első előszilvesztert vagy az utó-Hanukát. A szervezés egyik fő motorja Vági György volt – tombola játékkal –, de szinte mindenki vállalt valamit. A zenét saját zenekarunk – a Stark-Kürti duó – szolgáltatta. Engelmann Gyuri videóra vette az egész rendezvényt. Nagy siker volt a tombola és a büfé. Kaposvári kortársaink is eljöttek, nagyon jó „buli” volt a szépen feldíszített Goldmark teremben. 1992-ben csoportunk adta a púrimi műsort. Emlékezetes marad Fodor Ernő humoreszk-előadása, Vági György éneke a Hegedűs a háztetőn dalaiból. Az év tavaszán Alsó-Galileai testvérvárosi küldötteket, az elnök Benny Gurfinkelt és Jakov Reich vallásügyi vezetőt fogadtuk. Több évig tartó szoros kapcsolat vette kezdetét izraeli barátainkkal. 1992 őszén Hans Rehfeld, az akkori német főkonzul volt a vendégünk. December elején hívtuk meg sokunk tanítómesterét, Talmud Tóra tanárunkat, Schweitzer József főrabbit, akit Valkó László grafikájával ajándékoztunk meg 70. születésnapja alkalmából. A 92-es utó-Hanuka bál még jobban sikerült, szellemi totóval, játékos vetélkedővel, zenével, tánccal, büfével. A résztve-

vők száma 100 körül volt kaposvári barátainkkal együtt. 1993 tavaszán a Széder-estét a mi kis baráti körű csoportunk Izraelben töltötte. A 14 fő saját költségén szervezett úton meglátogatta Alsó-Galileát, Jeruzsálemet, Tel-Aviv-ot, ahol izraeli barátaink vezetésével ismertük meg az országot, nekik köszönhetően feledhetetlen élményekben volt részünk. 1993-ban Jakov Reich, az Alsó-Galileai vallásügyi vezető volt a vendégünk. Bonyhádra kísértük el, családokhoz is ellátogattott. Igen jól sikerült 1993 novemberében az izraeli vacsoraestünk. Roskadozott az asztal a finom salátáktól, pitától, humusztól, falafeltől, süteményektől. Az ez évi hitközségi Hanuka-műsort is a baráti kör szervezte, a Muzsikás együttes két tagja és Koszta Gabi, a Pécsi Nemzeti Színház színésze tartott színvonalas előadást. 1994 februárjában a Szombat-szalon rendezvényen Szántó T. Gábor főszerkesztő és a folyóirat munkatársai tájékoztattak minket munkájukról. Ember Judit filmrendező levetítette a vészkorszakról készült dokumentumfilmjét, amelyet a rendezővel beszélgetés követett. Judit Isaacson kaposvári származású amerikai íróval író-olvasó találkozót szerveztünk. 1994-ben, a Shoa 50. évfordulója alkalmából szervezett megemlékezés-sorozat részeként került sor a Shoa után születettek találkozójára.

Ebben az évben Jigal Alon izraeli nagykövet látogatott hitközségünkbe, őt is csoportunk három tagja kalauzolta, és ismertette meg városunkkal. Az utó-Hanukát ismét játékos vetélkedővel, kóser virslis vacsorával ünnepeltük. A mi csoportunk kezdeményezte a Hagyomány-alapítványt és Izrael Pécsi Barátainak Köre megalakulását. Klein Feri bácsi, aki a baráti kör megalakulása idején a Hitközség elnöke volt, mindig anyagilag is segítette programjainkat, mert eleinte becsületkasszából finanszíroztuk összejövedeteinket, a meghívottak ajándékait, megvendégelésüket. Éveken át külön ifjúsági Kidusokat tartottunk a régi Goldmark-terem előcsarnokában. 1995 februárjában Erős Ferenc pszichológus professzort hívtuk meg előadás tartására és beszélgetésre, a zsidó identitással, a Holocaust-traumával foglalkozó kutatásairól. 1995 októberében Alexander Giora haifai professzor volt a vendégünk, és előadást tartott. Szerveztünk héber nyelv-oktatást, tánciskolát, ellátogattunk a kaposvári színházba a Hegedűs a háztetőn előadás megtekintésére. Izraeli énekkart és tánccsoportot a nőtagozattal közösen láttunk vendégül. Meghívásunkra előadást tartott 1996 márciusában a Holocaust traumájáról Virág Teréz pszichológus. Szita Szabolcs történész a munkaszolgálat történetéről folyó kutatásairól

számolt be. Több alkalommal szerveztünk kántor koncerteket Sándor György fellépésével. Vendégünk volt 1995-ben Kornis Mihály író. A Múlt és Jövő folyóiratot mutatta be egy következő rendezvényünkön Kőbányai János főszerkesztő. Vendégül láttuk a pécsi székesegyház nagycsaládos körének tagjait, viszonzottuk meghívásukra a látogatást. Vendégünk volt a Bar Kochba egyesület, Barczy Magdolna pszichológus, Szamos Erzsébet szociológus, Rudas János pszichológus. Hajókirándulást szervezett Krausz István a baráti körnek 1999-ben a Dráván, majd harkányi ebéddel és villányi borkóstolással folytatódott a program. 1999-ben Stark András és Polgár (Oser) Ági kezdeményezésére nagyszerű nemzetközi találkozót szerveztünk a Shoa után Pécssett született, innen elszármazott generáció részére, „50 évesek lettünk” címmel. Ez már a volt zsidóiskola, az új hitközségi székház dísztermében volt, melyet zsúfolásig megtöltöttek a délelőtti előadásokon, melyeken előadók voltak Schweitzer József főrabbi úr, Polgár Ágnes, Gárdos Eszter, Stark András, Erős Ferenc, majd Bob Cohen klezmer zenekara és a Szelkiáltó együttes is fellépett. Ausztráliából, az Egyesült Államokból, Angliából, Új-Zélandról és az ország minden részéről jöttek a Pécsről elszármazottak és hozzátartozóik. Ennek keretében

avattuk fel Gellért B. István és Rigó István képzőművészek alkotását, a mártír pécsi gyerekek emlékművét székházunk előkertjében.

✱

Dr. Vidor Györgyné, a Hitközség mellett működő Nőtagozat tagja:

– 1981. november hónapban alakult meg Deutsch László főrabbi kezdeményezésére a Pécsi Izraelita Hitközség Nőtagozata. Negyvenkilenc volt az alapító tagok száma, elnökének Weisz Jenőné választottuk meg. Kulturális és egyéb rendezvények megtartását tűztük ki magunk elé feladatoknak. Az első öt évben három hetenként rendszeres összejöveteleink voltak. Huszonöt alkalommal kulturális előadások hangzottak el, többek között héber költőkről, zsidó hírességekről, vallási jelvényeinkről, a Pécsi Izraelita Hitközség múltjáról. Diafilmeket néztünk meg különböző külföldi utazásokról, hanglemezeket hallgattunk. Közös vendégeink voltak a Hitközséggel az Anna Frank Gimnázium Énekkara, az izraeli Kibuc Kórus, a Kántorhangverseny résztvevői, Zsoldos Imre trombitaművész és még sokan mások. A vendéglátást, a sütést és főzést a Nőtagozat vállalta el. A beteglátogatások alkalmával virágokat vagy

desszerteket adtunk át azoknak, akiket felkeresünk. A Hitközség tagjai annak idején hetenként adtak Kidust, a bevásárlás, az ételek elkészítése, a terítés a Nőtagozat feladata volt. Közreműködtünk a Hitközség évenkénti rendezvényeinek segítésében, például a Chamiso osztor b'svátra gyümölcstálainak készítésével, Zajin Adar-kor halvacsorával, Purimkor kindli és többféle tészta sütésével, Peszach-kor a széder körüli tennivalókkal, felszolgálással, minden közösségi összejövetelen a háziasszonyi teendők ellátásával. Az évek folyamán kialakult 8–10 főből álló csoport tagjai örömmel, tetterre készen munkálkodtunk, alkalmanként 80–100 résztvevő megvendégeléskor. Az adományok lehetővé tették a különböző berendezések beszerzését, a korábbi Goldmark teremnél lévő konyha felszerelésének pótlását, az imaterembe székpárnák vásárlását, a függönyök felújítását. A Nőtagozat 2004-ben egy Tóráköntöst adományozott a Hitközségnek. Az évek folyamán a tagozat létszáma sajnos megfogyatkozott, aktivitása csökkent, hiszen alapító tagjai jelentősen megöregedtek. Továbbra is minden hónap utolsó szerdáján 14–18 idős „néni” összejön beszélgetni, az éppen aktuális évfordulókon gratulálunk egymásnak. Időnként egy-egy előadás

is elhangzik, mint például a közös érdeklődésre a közelmúltban a Zsidó Nobel-díjasokról.

Kürti Csaba, a Pécsi Zsidó Fiatalok körének egykori vezetője:

– A rendszerváltás elsősorban a II. világháború után született generációt hozta vissza a zsidó közösségi életbe, akiknek többnyire a hetvenes években születtek gyermekei. Ők alkották a '90-es évek elején újraéledő ifjúsági élet tagjait. Eleinte még a szülőkkel közösen zajlottak a zsidó közösségi programok, majd 1994-től önálló baráti szervezet alakult: Pécsi Zsidó Fiatalok néven. Az ifjúsági szervezet vezetői az önálló programokon kívül még évekig szerveztek közös purimi és hanukai programokat a teljes zsidó közösségnek. 1995-től a Pécsi Zsidó Fiatalok, melynek én voltam a vezetője, csatlakoztak az UJS – (Union of Jewish Students) –, Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesületéhez. Az UJS Budapesten és az ország több vidéki nagyvárosában működtetett klubokat. A kezdeti időszak nem volt egyszerű. Noha a 90-es évek elején sokan ismét el mertek menni a zsidó közösségi programokra, azonban nagyon sokan távolmaradtak. A II. világháború és a 40 éves vallásnélküliség rányomta bé-

lyegét a pécsi zsidó közösségre is. A fiatalok felkutatása egy generáció átugrásával volt lehetséges. Az idős, háború előtt született emberek, unokáik elérhetőségét megadva segítettek a fiatalok megtalálásában. Egyesével, személyesen megkeresve őket, bővült napról napra az ifjúsági szervezet, ami a '90-es évek közepére közel 50 főt számlált. Ez a csapat alkotta a következő 10 évre a biztos bázist programunkhoz. A tíz év során rendezvényeink sokasága valósult meg, ami mind ahhoz járult hozzá, hogy sokan visszatáltak zsidó gyökereikhez, és azóta is részt vesznek a zsidó közösségi programokon. Évente kétszer hagyományőrző hétvégek kerültek megrendezésre a Mecseken. Itt bárki meg tudta tartani a szombatot, biztosítva volt a kóser étkezés is. A közösségi élményről a minden évben megrendezésre kerülő nagyobb programok gondoskodtak. A Hanuka és Purim-bálokra a környező városokból, valamint Budapestről, Szegedről és Debrecenből is érkeztek résztvevők. Az UJS pécsi klubja által szervezett Maimonides Konferencia nemcsak a fiataloknak, hanem a teljes közösségnek nyújtott több napos kulturális élményt. A zsidóság számára az egyik legjobb jócselekedet a halottakkal való foglalkozás, mert ők soha nem fogják meghálálni a nekik nyújtott segítséget. 1998-ban és 1999-ben Dunaszekcsőn és Dunaföldváron két

elhagyott és elhanyagolt zsidó temetőt hoztak rendbe a fiatalok. A negyedévente megrendezésre kerülő nagyobb programok között se kellett unatkozni, mert 1-2 heti rendszerességgel voltak klubprogramok, kirándulások, sportprogramok, közös tanulás és még sok más érdekesség.

*

Krausz István – könyvünk lezárásáig – a Pécsi Zsidó Hitközség elnöke:

– A Hitközség vezetőinek kérésére elsőként 1996-ban vállaltam el a Zsinagóga mögötti zárt területen a bérbe adható autóparkoló kialakítását. A Tímár utca felől elkészült egy elektromos rendszerű kapu, melynek nyitásához minden bérlő rendelkezett távirányítóval. A beállók igénybevételére gyorsan jelentkezett igény, így a beruházás anyagilag megtérült. 1998-ban, amikor engem kineveztek a Hitközség ügyvezető igazgatójának, akkor kaptuk vissza a Fürdő utca 1/1. szám alatti épületet, melyben egykoron a zsidó elemi iskola működött és később, az iskolák államosítása után délszláv iskola és kollégium lett. Miután ők kiköltöztek az épületből, annak átvétele az én felügyeletem alatt történt. Igényt tartott az épületre a katolikus püspökség is, egy évig oktatási célok-

ra bérelte. Ezt követően, hozzávetőleg egy évig az épület kihasználatlan volt. Feladatul kaptam a teljes felújítását és azt követően a gazdaságos hasznosításának biztosítását. 1999-ben az épület mögötti terület is rendezésre került, ott is 24 gépkocsi részére bérelhető parkolóhelyet alakítottunk ki. Az év februárjában kezdődött a Fürdő utca 1/1. számú épület teljes felújítása. Az emeleten helyet kapott a Hitközség székháza, benne az imaterem, kultúrterem, irodák, kóser konyha stb.

A földszinten különböző vállalkozások vettek bérbe üzemeltetésre üzlethelyiségeket. Már eközben irányításommal elkészült a Zsinagóga teljes felújításának tervezése, annak engedélyeztetése. 1999-ben ennek magvalósulása is megkezdődött. 2001-ben megválasztottak a Pécsi Zsidó Hitközség elnökének. Fontos feladatommak tartottam az Alapszabály szerinti működés zavartalan biztosítását, ennek mind személyi, mind anyagi feltételeinek biztosítását. A testületi ülések, az előjáróság, a közgyűlés rendszeres egybehívását, határozatainak végrehajtását folyamatosan biztosítottam. A pénzügyi fegyelmet és annak átláthatóságát megerősítettem a pénzügyi beszámolók, zárszámadások, a költségvetések elfogadásának rendszerességével. Munkámban biztosan támaszkodhattam a Hitközségen belül működő különböző

bizottságokra, mint a női és ifjúsági tagozatra, a szociális és számvizsgáló bizottságokra, a kulturális életet szervező hittestvéreimre. Sajnálattal tapasztalom, hogy a pécsi zsidóság, összetételéből adódóan, számában állandóan fogy. Napjainkban a Holokauszt pécsi túlélői többségében 80–90 évesek, ez kihat egészségük romlására, erejük fogyására, közéleti aktivitásuk csökkenésére. A második generáció egy része városunkból elköltözött, így közösségünk létszáma jelentősen szűkült. Örvendetes számomra, hogy az utóbbi időben gyarapszik körünkben a fiatalok száma. Hitközségünk tagjairól pontos nyilvántartást vezetünk, őket hitéleti és kulturális rendezvényeinkről folyamatosan tájékoztatjuk. Elődeink, felmenőink iránti tisztelet megkövetelte, hogy nagyobb figyelmet fordítsunk a három hektáron fekvő zsidó temetőre. Biztonságát éjjel-nappal előerős és technikai védelemmel őrizzük. Rendszeres a sírkertek és a temetőben lévő épületek karbantartása, a szükséges technikai eszközök és berendezések fejlesztése. A temetkezések vallási előírásainak maradéktalan betartását biztosítjuk.

*

Schönberger András – könyvünk lezárásáig – pécsi főrabbi:

– 1994 novemberében lettem a Pécsi Zsidó Hitközség rabbija. A hitközségben töltött első szombaton az akkor 80. születésnapját ünneplő Klein Ferenc elnök urat köszönhettem. Klein Ferenc lelkiismeretes elnök volt, aki szívügyének tekintette a hitközség életét, mint világi vezető, részt vett minden istentiszteleten, hitközségünkkel, annak vallási, kulturális és gazdasági életével maximális mértékben törődött. Tevékenységem kezdetén többen voltunk, 15–20 férfi járt rendszeresen a zsinagógába, sajnos közülük sokan meghaltak. Szerencsésnek mondhatom magam, hogy több évig együtt dolgozhattam a kiemelkedő tudású Tímár Károly főkantor úrral. A főkantor úr Budapestre költözése után Kaufmann Pál, a hitközség akkori elnöke vállalta az előimádkozást a pénteki és szombati istentiszteleteken, melyeket szeretettel, közösségünk nagy örömeire és megbecsülésével végezte a továbbiakban is. A hitközségben működő, Holocaust utáni második generáció tagjaiból létrejött baráti társasághoz tartozók aktívan részt vettek a hitközség életében, rendezvényeket szerveztek, majd a hitéletet támogatva a péntek esti jó hangulatú kidusokat. Amikor az idősebb generáció igényelte a kidusokon való rész-

vétel lehetőségét, azokat rendszeressé tettük. Hitközségünk istentiszteletre járó tagjainak nagy többsége azóta minden pénteken együtt van. A harmadik generáció tagjaiból a nagyon aktív és sok segítséget adó Kürti Csaba klubot, egyesületet hozott létre annak érdekében, hogy a pécsi zsidó ifjúságot összefogja, ezzel támogatva a hitközségi életet. A fiatalok többsége, Kürti Csaba is elköltözött a városból, ők nagyon hiányoznak nekünk. A hitélethez kapcsolódó kulturális élet aktív. Hanuka, Purim ünnepén közösségünk összejön, ahhoz, hogy ezek létre jöhessenek Nőtagozatunk sokat segített. Törekszünk arra, hogy a zsidó kulturális élet jeles képviselőit hívjuk meg ünnepeinkre. A zsinagógában rendezett koncertek megismertették és kedveltté tették a város lakossága körében a zsidó kultúrát. Ezzel egy időben lehetőségünk volt arra, hogy a város lakóival megismertessük zsinagógánkat. Mindehhez sok segítséget adott Molnár G. Judit, Izrael Pécsi Barátai Körének titkára, barátunk, Krausz György szálloda igazgató, a város vezetése és számos szponzor. Öröm számomra, hogy az elmúlt években megújult zsinagógánk, melyekért köszönettel tartozunk a MAZSIHISZ egyik elnökének Tordai Péternek és ügyvezető igazgatójának, Zoltai Gusztávnak, akik fontosnak tartották, hogy ehhez anyagi támogatást kapjunk. Sokat jelentett

számunkra, hogy Krausz István, hitközségünk későbbi elnöke magára vállalta a visszakapott Fűrdő utcai székházunk rendbehozatalának és hasznosításának feladatait. A zsinagóga felújításával egy időben néhai dr. Fodor Ernő hitközségi előjáró kezdeményezésére szerettük volna felújítani az ott lévő első Angster-orgonát. A felújítás érdekében alapítvány jött létre, és az dr. Szili Katalinnak, az alapítvány elnökének, és az alapítvány titkárának, Rab Péternek áldozatos munkájával sikerült. Az elmúlt években több alkalommal tartottam nyitott előadás-sorozatot a zsidóság történetéről, vallásunkról székházunkban, ezt folytatni szeretném, mert fontosnak tartom. Munkámhoz az ad erőt, hogy bízom abban, a jövőben minél többen visszatérnek vallásunk gyakorlásához és hagyományaink ápolásához,

KÖNNYEK KÖNYVE

ספר הדמעות

1940-1945

MÁRTIRJAI EMLÉKERE A PÉCSI IZRAELITA HITKÖZSÉG.

A ZSINAGÓGA

Pécs zsidósága, melynek létszáma az 1800-as évek vége felé jelentősen növekedett, mind nagyobb szerepet töltött be a város kereskedelmi, ipari tevékenységében, zenei életében. Megfogalmazódott az igényük arra, hogy vallásuk gyakorlásának biztosítására megépüljön a város Zsinagóga.

A zsinagóga szó a héber nyelvű „Bét há – Keszet” (a gyülekezés háza) elnevezés görög nyelvű tükörfordítása, és e közvetítéssel került át a magyar nyelvbe is.

A Pécsi Zsinagóga ma is működő templom. Négy évig tartó építési munka után, 1869-ben avatták fel. Építészeti stílusa romantikus. Tervezői: Feszl Frigyes, Gerster Károly és Kauser Lipót. Mindhárman jeles egyéniségei a 19. századi magyar építőművészetnek. Az építkezés kivitelezője: Ivánkovics István volt.

A Zsinagóga szélessége 23,3 m, hossza 32,35 m, magassága 18,73 m.

A belseje (az elektromos berendezések kivételével) ma is az eredeti állapotát mutatja. Külső (udvari) felújítása 1999-ben kezdődött Utcai főbe-

járata a templom belső szintjéhez képest néhány lépcsőfokkal mélyebben helyezkedik el.

A neológ (megújított) rítusú (szertartású) Zsinagóga főhomlokzatának közepén, az óra feletti félkörívben, a következő bibliai idézet olvasható, a héber nyelvű szöveg alapján: „Az imádság háza minden nép számára.” Ennek értelmében mindenki látogathatja az istentiszteleteket. (A férfi – fiú – látogatók, a hagyományoknak megfelelően, fejfedővel – kippával – léphetnek be a Zsinagóga belső terébe.)

A homlokzaton legfelül a frigyáblákat (az ún. „mózesi kötéblákat”) lehet látni a Tízparancsolat számjegyeivel. (A héber nyelvben a betűknek egyben számértékük is van.) A jobboldali táblán az első 5, baloldalt pedig 6–10. parancsolat számjegyei láthatóak.

A főhomlokzathoz hasonlóan a templomhajó is hármas osztású. A zsidó vallási törvényeknek megfelelően semmilyen alakábrázolás nem található.

A kétemeletes karzatok harmonikus térelosztást biztosítanak. A karzat, valamint a padsorok szlavóniai tölgyfából készültek. A hagyomány szerint a Zsinagóga megnyitásától kezdve a nők mindig a karzaton, a férfiak pedig a földszinten foglaltak helyet, 448, illetve 476 ülőhelyen. A karzatokra csak az udvari főhomlokzat két oldalbejáratán át

lehet feljutni. A II. világháború tragikus veszteségei következtében az egykori pécsi zsidóság létszáma jelentősen csökkent, ezért a karzatok ma már nincsenek használatban. Napjainkban a földszinti padsorok jobb oldalán ülnek a férfiak, a bal oldalon pedig a nők.

Elöl a szentélyt szépen díszített bronzkorlát választja el a hajótól. Ebben helyezkedik el a frigyszekrény vagy Tóraszekrény, melynek négy dísztelen márványoszlopa van, valamint a Tóraolvasó asztal, az örökmécses, mely Isten állandó jelenlétét szimbolizálja, az előjáróság padsorai, a szószék, valamint a nyolckarú gyertyatartó.

A Tóraolvasó asztalon elhelyezett üvegszekrényben megtekinthető a „Könnyek Könyve”, melyben a koncentrációs táborokban halálra kínozott mártírok nevei szerepelnek.

A Frigyszekrény felső köríve alatt ismét a törvénytáblák láthatók, az egyes parancsolatok első két-két szavával.

A szószék melletti asztalon lehet látni a Tóra egy részletét (üveg alatt), a héber nyelvű Bibliát, a „Könnyek Könyve” nyomdai változatát, 1-1 db héber–magyar, ill. héber–német imakönyvet, a zsinagógai naptárt, idegen nyelvű kivonatokat a „Könnyek könyvéből”.

A szentélytől jobbra nyílik a kántor, balra pedig a rabbi öltözője. Felettük az orgona és a kórus-hely. Az orgona, a volt pécsi Angster Orgonagyár első gyártmánya lévén, ipartörténeti emlék – 2 manuálos, 24 registeres, 1534 síppal rendelkezik, ma már elektromos működtetésű. Festett redőnye lábpedállal elforgatható hangerő-szabályozó fal. (A sípok mögötte kerültek beépítésre.)

A szószék előtti héber jelek a Zsinagóga elkészültének idejét, az 5628-at jelölik, a zsinagógai naptár szerint (1868-ban).

A szószék bordó drapériáján ismét a nyolckarú lámpás látható sok-sok Dávid csillaggal övezve. A Dávid csillag szimbolizálja: ahogy a két háromszög összefonódik, úgy fonódnak össze a tanok és a törvények a zsidó vallásban.

Az őszi fő ünnepeken fehér színű drapéria díszíti a Tóraolvasó asztalt és a szószéket is.

Kifelé haladva, az oldalhajók üvegszekrényeiben lélekmécseket lehet látni. Ezeket az elhunytak emlékére gyűjtják meg. Felettük héber írás annak a nevét jelöli, akiért a gyászima elhangzik.

Az előcsarnokban a jobboldali gránittáblákon az egykori hitközségi tisztségviselők, alapítványozók névsora olvasható.

KÖNNYEK KÖNYVE

E könyvet 1949-ben, a pécsi és baranyai zsidóság deportálásának ötödik évfordulóján jelentette meg a pécsi hitközség. 1949-ben, a KönnyeK Könyve megjelenésekor Polgár László mérnök volt a Hitközség elnöke. A következő szavakat mondta abban az évben a Mártírünnepségen, a zsidó temetőben elhangzott megemlékezésében:

„... Ha körülnézünk, látjuk, hogy nem maradt közülünk sem fiatal, sem öreg. A mi fiainknak nem adatott meg, hogy most vidáman lépjenek az élet útjára, a mi öregeinknek nem adatott meg a békés és nyugalmas öregkor. Egyedül maradtunk...”

Arany János: Ráchel siralma c. versének néhány sora olvasható a 2004-ben, a deportálás 60. évfordulójára megjelentetett reprint kiadás előszava felett:

*„Íme, a szép tavasz kiesett az évből,
Egy nemzedék holt ki az emberiségből,
Nyugszik temetőben...”*

E sorok fájdalmasan fejezik ki azt az érzést és szociológiai tény, amely a maradék pécsi zsidóság helyzetét jellemzi.

A zsinagóga üvegtárolójában elhelyezett Könyvek Könyvét minden év július 4-én tartott gyász- megemlékezéseken fellapozzák, és felolvassák kezdő sorait:

„Megíratott e könyv, a Könyvek könyve, elkövetkezendő nemzedékek számára, hogy megőriztessenek közösségünk vértanúhalált szenvedett fiainak és lányainak nevei, mindazok, akik tűz, víz éhség, járványos betegség és embertársaik kegyetlen keze által pusztultak el, üldöztetésük idején, az 1940–44. esztendőkbén.”

A Jom Hashoa emléknapiján, minden év április 16-án valamennyi mártír nevét a gyászistentiszteleten a gyülekezet tagjai, egymást követően felolvassák.

Dear guests!

The synagogue in Pécs is a popular destination for tourists, both from elsewhere in Hungary and from abroad. Many of them might already have heard that in the last couple of years the facade of the building has been renovated, the world-famous Angster organ has been renewed and concerts have been organised regularly for the public.

Most visitors find the history of the Jewish community in Pecs interesting, and want to find out more. Reading about the short historical overview in this book, we would like to provide our guests more information about the past. The short summary of the book will be presented in English for the tourists visiting our town.

The first section, 'From the Beginnings – until 1945', is based on Dr. József Schweizer's book, 'The History of the Jewish Community', giving an overview of this period. According to the earliest recordings, Jews lived in the county of Baranya from the beginning of the 3rd century. From the 18th century there are records of their existence in this region. From 1777, after many prohibitions, Jewish salesmen were allowed to travel throughout the county. Permission to reside here was granted to

them soon after. In 1788, 112 people were already paying a 'tolerance tax'. The county's Chief Rabbi Lőv Izrael started working in Pécs in 1842. At that time, around 187 Jews, in about 30-33 families, were living in Pécs.

In the beginning of the 19th century the Jews were required to register, as they were not allowed to live in the town without permission. Their religious life was quite conservative; they were loyal to their traditional rituals, Saturdays and traditional holidays. Events in 1848 also promised a better period for Jews, but unfortunately those hopes were disappointed. For the Synagogue of Pécs, this period was characterised by spiritual and material pressures. But 1867 was a year of racial integration for the 1,623 Jews living in the town. The reign of the Emperor Franz Joseph was described as a golden age for Jews, as more and more of them were included in the cultural and economical life of the country.

According to the last census, before World War 1 there were 4,026 Jewish inhabitants living in the town, playing an important role in its spiritual and economical life. One of them was Ernster Dezső, by origin a Jew from Pécs, who became a member of the Metropolitan Opera House in New York and was one of the most famous singers of his time.

Following the First World War, mistrust of the Jews of Pécs was on the rise, with right-winged newspapers promoting anti-semitism and insults, mistreatment and attacks increasing. Huge propaganda against the Jews had only one aim, to eject them from the economic life of the town. Even their religion was the matter of jokes. In this situation, under pressure and becoming poorer, Jewish religious identity and unity were strengthened. Jews suffered under the so-called 'numerus clausus' law, which introduced harsh regulations against further education for young Jews. Laws introduced in 1938 opened a critical period in the lives of Hungarian Jews, with the rise of anti-semitism making life very difficult for Jews in the town.

On March 19th 1944, the Germans occupied Hungary; this was the beginning of dreadful suffering. 4,200 inhabitants of Pécs were forced to wear the yellow star and were ordered to move to the ghettos, together with Jews from the surrounding area. About 4,000 were deported.

The third part of the book describes the lives of the Jews in the years after 1945, using books, documents and personal memories as sources of information. According to these documents it is significant that the majority of the Jews did not

return from the death camps; after the war, only about 700 remained. From the start, their integration into public life, their economic recovery and their religious life were rebuilt under difficult circumstances. At the same time the political system forced Jewish citizens to disassociate themselves from their Jewish traditions, religious beliefs and practice, including synagogue attendance.

Positive changes began after 2000. More people dared to declare themselves as Jews, started practicing their religious beliefs, attended services in the synagogue, and celebrated their holidays. Buildings which had been taken away from them were given back and renovated, and they had the opportunity of a free religious and public life. Unfortunately, the problem was and still is that the community is ageing; younger members are much fewer in number than could be hoped and expected.

Another part of the book is dedicated to the synagogue inaugurated in 1869 in the centre of the town in Kossuth Square. The building seats more than 1,000 persons and is the biggest synagogue in Transdanubia. It has not only artistic value in itself; it also contains a master craftsman's work – an organ built by the famous Angster. Until the beginning of the last century, both the synagogue

and the organ were in poor condition, and badly in need of repair. Using a wide range of support they have both gradually been renovated. With its new facade in the center of town, the synagogue expects many visitors. The organ has also been renewed, so visitors to the concerts and attending the services can enjoy its beautiful sounds. The decorative clock on its facade has been repaired and returned as the result of the work of a great watchmaker from Pécs. The outside of the clock shows European time, while the inside shows the time in Jerusalem. The Jewish community of Pécs hopes that the next investment will be the renovation of the interior of the synagogue, making it even more beautiful.

H2223

KÉPEK JEGYZÉKE

4. oldal: Két kép a régi Pécsről: A Majláth tér (a mai Kossuth tér).
17. oldal: Az egykori Király utca a Színház tér felől.
18. oldal: Amikor még villamos járt a Széchényi téren (első kép), kis üzletek a Király utcában (második kép).
26. oldal: Két kép a régi pécsi üzletekről.
27. oldal: Purimi ünnepség 1955-ben (első kép), emlékezés a mártírokra a pécsi zsidó temetőben (második kép).
28. oldal: A pécsi ikerpár, akik visszatértek a haláltáborból.
29. oldal: Az „50 évesek lettünk” találkozásának résztvevői, (első kép), Schweitzer József főrabbi bemutatja utódját (második kép).
30. oldal: Baráti találkozó a székház dísztermében (első kép), Sátoros ünnep a Zsinagóga kertjében Berger István főrabbi imájával (második kép).
31. oldal: A dunaszekcsői zsidó temető rendbehozatalánál 1998-ban dolgozó pécsi zsidó fiatalok emlékképe.
49. oldal: A Pécsi Zsidó Hitközség székháza és a felújított Zsinagóga nyugati homlokzata.
50. oldal: Részlet a pécsi Fürdő utcai Imaházból.
51. oldal: A Fürdő utcai Imaház Tóraszekrénye.
52. oldal: Részlet a Fürdő utcai Imaházból.
53. oldal: A Tóra olvasásakor
54. oldal: A Zsinagóga felülnézetből
55. oldal: A Zsinagóga belseje.
56. oldal: Két belső kép a Zsinagógából.
59. oldal: A Pécsről elhurcolt gyerekek emlékművének avatása a Fürdő utcai székház előkertjében.
60. oldal: A Könnyek Könyve a Pécsi Izraelita Hitközség emlékkönyve mártírjairól.

